

# İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ NE ZAMAN KURULDU?

Prof. Dr. Fethi Gedikli\*

## Başlangıç

Bu makalede İstanbul Hukuk Fakültesinin ne zaman kurulmuş olduğu tartışılacaktır. Bu konuda bir neticeye gitmek için evvela Tanzimat sonrası hukuk eğitimi alanındaki başlatılan çalışmalardan kısaca söz edilecek; ardından genellikle kabul edildiğinin aksine, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin neden 7 Haziran 1880'de değil de 1874'de açılmış kabul edilmesi gerektiği gerekçeleriyle birlikte ortaya konacaktır.

Yazımızın tezi, Fakültemizin ilk açılışını, 1880 tarihinden değil, Darülfünûn-ı Sultani bünyesinde kurulan Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'den başlatmanın uygun olduğudur. Hukuk eğitimi sahasında daha önce de bazı denemeler yapılmış olmasına rağmen, Darülfünûn-ı Sultani bünyesindeki Mekteb-i Hukuk-ı Sultani bugünkü Fakültemizin temeli sayılmalıdır.

Değişen şartlar çerçevesinde Tanzimat'ın ilanından sonra memleketin ihtiyaç duyduğu yeni tipte hukukçuyu yetiştirmek için ilk teşebbüs *Kavânin ve Nizamât Dershanesi* ile yapılmıştır. Bu Dershane, 1287 Rebiülahırınm üçüncü cumartesi günü (Temmuz 1870) adliye dairesinde resmi törenle açılmıştır. Öğretim süresi bir yıldan ibaret olan bu "dershane"nin bir mektep olma iddiası yoktu. Cemil Bilsel, "[B]u ilk dershane ne kadar sürdü ve ne netice verdi, bilmiyoruz.<sup>1</sup>", demekte ancak Ali Adem Yörük, *Kavânin ve Nizamât Dershanesiyle Mekteb-i Hukuk-ı Sultani* arasında da geçiş ve irtibatlardan bahsedebileceğini

---

\* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı başkanı

<sup>1</sup> Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, Kenan Matbaası 1943, s. 57. Müellif ülkemizdeki Tanzimat çağındaki eğitim durumunu şöyle aksettirmektedir: "İlk öğretim, mahalle ve sübyan mekteplerinde yapılırdı. Orta öğretim için ilkönce Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye ve Mekteb-i Maârif-i Adliye kuruldu, 1838 (1254). Biri Sultanahmet, öbürü Süleymaniye Camii civarında ders okutulardı. Bundan sonra orta öğretim, rüşdi mektepler adı ile anıldı. Mekteb-i Maârif-i Adliye'nin hukuk ile münasebeti yoktu. *Adli* kelimesi, padişahın [II. Mahmud'un] taşıdığı Adli unvanından geliyordu. Nitekim Tıbbiye Mektebi de bu vasfı taşıyordu. Mekteb-i Maârif-i Adliye'den maksat, devlet daireleri için eli kalem tutar adam yetiştirmektir. (...) Cemil Bilsel, 9-10. Bu bilgiye rağmen, Ali Rıza Başaran'ın **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ile ilgili Kanun, Tüzük ve Yönetmelikler**, dördüncü bası, İstanbul 1977, s. 3) "[B]ir de (Maârif-i Adliye ve Ulûm-ı Edebiyat) mektebi diye bir müessese vücuda getirilmişti. İşte memleketimizde mektep tarzında hukuk tahsili bu müessese ile başlar." ifadesi tamamen yanlıştır.

ve 1877-78 yıllarında Dershanenin yerini tamamen yeni hukuk mekteplerine bırakmak zorunda kaldığını belirtmektedir<sup>2</sup>.

Bu sıralarda Osmanlı yönetimi eğitimi geliştirmeyi ve yaygınlaştırmayı planlayarak üniversite<sup>3</sup> (o zamanki ifadesiyle *darülfünun: bilgi evi / yurdu*) kurmak da dahil bir dizi çalışma başlatmıştır. Bu çerçevede, 1868'de kurulan Galatasaray Lisesinin altyapısından yararlanarak ve bu lise bünyesinde fakat yüksek öğretim veya başka deyişle üniversite seviyesinde olmak üzere edebiyat, hukuk ve mühendislik eğitimi veren yüksek mekteplerin tesis edilmesine teşebbüs edilmiştir. İşte bu tasarruğun bir parçası olarak Maârif Nazırı Safvet Paşa'nın girişimiyle 1874'te Galatasaray Mektebi bünyesinde yüksek öğrenim kurumu olarak tesis edilen Mekteb-i Hukuk-ı Sultaniye, nizamnamesinin 2. maddesi uyarınca şu şekilde (sadeleştirilmiştir) öğrenci kabul edilecekti:

*"Mekteb-i Sultani ve idadi mekteplerden [liselerden]başka Dersaadet ve taşralarda bulunan hususi mekteplerden (mekâtib-i mahsusadan) çıkıp Hukuk Mektebine girmek arzu edenlerden mezkur mektepler şâkirleri derecesinde imtihan verebilenler doğrudan doğruya Mekteb-i Hukukun birinci sınıfına idhal olunacak ve liyakat ve iktidarları aranan derecede olmayanlar noksanlarını ikmal için Mekteb-i Sultanide tertip olunmuş olan özel sınıfa mülazım sıfatıyla devam ettirilerek bir yahut iki sene sonra imtihanla liyakat ibraz eyledikleri halde kezaalik Mekteb-i Hukukun birinci sınıfına ilhak kılınacaklardır."*

Bu durum, bize Mekteb-i Hukuk'un, daha başlangıçta üst seviyede bir eğitim için planlandığını açıkça göstermektedir. Zannedilebileceği gibi o, Galatasaray Lisesi içinde açılmış bir sınıf değil, müstakil bir mekteptir<sup>4</sup>. Bu mektebe devam mecburi idi. Öğretim süresi lise sonrası dört yıl olan bu mektep Avrupa'daki emsalleriyle yarışacak seviyede idi. Doktora ve mezuniyet diploması vermek üzere tasarlanmıştı<sup>5</sup>.

Galatasaray Lisesi o sırada Gülhane kışlasında idi. Sava Paşa bir müddet sonra mektebi Beyoğlu'na taşıdı. Orada *Darülfünun* Edebiyat, Hukuk ve, Turuk ve Maâbir (mühendislik) şubelerini 1874'te (1291) açtı. 1875 yılında Galatasaray Sultanisinde başarılı öğrencilere törenle mükâfatlar verildi. Törene Şehzade Yusuf İzzeddin ile bütün vekiller gelmişlerdi. Mektep müdürü Sava Paşa konuşmasında Turuk ve Maâbir Mektebi ve Hukuk Mektebinin birinci sınıflarını başarıyla tamamladığını bildirmişti:

*"Gerek Hukuk Mektebinde ve gerek Turuk ve Maâbir Mühendishanesinde ulûm ve fûn-ı lazime mükemmel ders cedvelleri mucibince talebeye tedris ettirilmekte olduğundan, bu kere imtihan-ı umumide ibraz eyledikleri asar-ı ikdam ve gayretleri işbu yevm-i mes'udda ve bu huzur-ı âlide çend neferinin imtihan-ı resmileriyle meydana çıkmıştır."*

<sup>2</sup> Ali Adem Yörük, "Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)", basılmamış yüksek lisans tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 158.

<sup>3</sup> Maârif-i Umumiye Nizamnamesinin 79-129 arası maddeleri Dersaadet'te bir Darülfünun-ı Osmanî'nin kurulmasından (üniversite) söz eder. Bunun üç şubesinden biri Hukuk olacaktı; diğer ikisi ise Hikmet ve Edebiyat ile Ulûm-ı tabiye ve riyaziye idi.

<sup>4</sup> Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş (II) Üçüncü Teşebbüs: Darülfünun-ı Sultani", **Belleten**, LVII/218, Nisan 1993, s. 205.

<sup>5</sup> Yörük, s. 24-25.

İşte şimdi umuma lisan-ı şükranîyetle ilan ediyorum ki, hayli vakitten beri tesisi arzu olunan **Darülfünûn** derslerinden iki şubesi işbu Mekteb-i Sultani dairesinde küşâd edilmiş ve bu mekteb-i âli [mekâtib-i âli?] Darülfünûn hey'etine girmek derecelerine gelmiş ve Mekâtib-i Âliye-i Sultaniye unvanıyla yad olunmağa şayan olmuştur.

İşbu Hukuk Mektebiyle Turuk ve Maâbir Mektebinin diğer sınıfları dahi tertip ve noksanları ikmal olunarak üç sene sonra doktor unvanıyla çıkarılacak talebenin Avrupa mekteplerinden çıkan talebeye rekabet ve belki müsabakat edebilecek derecede talim olunmaları arzu olunup zat-ı sâmi-i hazret-i sadaret-penahiden ve Maârif, Nezaretinden görülen himemât ve ikdamât-ı mütevaliye üzerine şimdi bu bapta lazım gelen tedâbir ve ıslahata sarf-ı mesai olunuyor..."<sup>6</sup>.

Belirtelim ki Sava Paşa'nın üç sene sonra doktor unvanıyla mezun verileceği beklentisinin biraz geç gerçekleştiği ileride görülecektir.

Bu arada, bir yandan Darülfünûn-ı Sultani içinde açılan Mekteb-i Hukuk-ı Sultani öğretimini sürdürürken, diğer yandan da Osmanlı devlet adamları hukuk eğitimine dair çalışmalarını sürdürüyorlardı. Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin faaliyette bulunmasından tatmin olmama ve bu yolda yeni girişimlerde bulunma sebebi olarak çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan biri mevcut hukuk mektebinin yaşamını devam ettirmek için sürdürülebilir bir mali kaynaktan mahrum bulunmasıydı. Bir diğeri ise mevcut hukuk mektebinin ilk dönemler mezunlarına bakıldığında hemen fark edileceği üzere, kahir ekseriyetle gayrimüslimlerden teşekkül etmesinin devletin yüksek çıkarlarıyla bağdaşır görülmemesi olabilir<sup>7</sup>. Bilgilerimize göre, iki devrede mezun olan toplam 13 kişiden sadece birisi müslümandı. Bu iki gerekçenin yanında, konuyla ilgili yayınlarda ileri sürülen talebesizlik ve halkın mevcut hukuk mektebi eğitimine tepki göstermesi geçerli sebepler olarak değerlendirilemezler, sanırım.

Bu noktada, Babıali'den Galatasaray'a taşınan mevcut hukuk mektebinin tekrar Babıali'ye nakledilmesi, genişletilmesi, yeni açılacak olanla birleştirilmesi gibi seçenekler üzerinde durulmuştur. Nihayet 1878 yılında, Sultanahmet'te yerleşen Adliye Nezaretinin bahçesinde yeni bir Hukuk Mektebi daha

<sup>6</sup> Mahmud Cevad b. eş-Şeyh Nâfi', **Maârif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı**, Matbaa-i Amire, 1338, s. 154-155. Bu eserin Latin harflisi Taceddin Kayaoğlu tarafından **Maârif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi** adıyla (Ankara 2001) neşredilmiştir. Ayrıca Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş, Hüseyin Dilaver, bir yıl sonra başka bir neşrini yapmışlardır: Ankara: MEB, 2002. xiv, 490 s., resimli. 24x16 cm.

Bektaşî geleneğine bağlı ünlü bir şeyh ailesinden gelen Mahmud Cevad'ın hayatı, şahsiyeti, ailesi ve yegâne eseri olan andığımız kitabının değeri hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Birinci, "Rumelihisarında Bir Bektaşî Şeyh Ailesi", **Tarihin Alacakaranlığında Meşâhiri Meçhuleden Birkaç Zat -2**, Dergah Yayınları, İstanbul 2010, s. 55-65.

<sup>7</sup> M. Tefvik Özcan, "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumsallaşmasının Tarihçesi", **İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası**, c. LXI, Sayı 1-2, 2003, s. 118'de "Öğretim dilinin ne olacağı [yani Türkçe mi Fransızca mı?] tartışması, gerisinde mezunların hangi hedefe yönelik olarak eğitileceği imasını da taşımaktadır. Kanımca, daha sonra Darülfünûn-ı Sultanininin lağvedilip yeniden Mekteb-i Hukuk kurulmasında, buradan yetişenlerin etnik kökenleri ve siyasi eğilimleri itibarıyla genelde devlet hizmetine elverişli olmadıkları değerlendirmesi etkili olmuş olmalıdır." yorumunda bulunmuştur.

kurulması yoluna gidilmiştir. Bu yeni okul ancak 17 Haziran 1880'de eğitime başlayabilmiştir<sup>8</sup>. Bir süre, bu yeni mektep ile Galatasaray'daki Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin eğitime ayrı ayrı devam ettikleri müşahede edilmektedir. Kısa bir müddet sonra, aşağıda değinileceği üzere, bu iki mektep birleştirilmiştir; daha doğrusu önce açılmış ve nizamnamelerine bakılırsa ikinciye göre daha üstün özellikler taşıyan hukuk mektebi, sonradan açılan hukuk mektebine eklenmiştir.

Bu iki hukuk mektebinin *birleştirilmesi* meselesini ele almadan, burada bugünkü fakültemizin temeli saydığımız Mekteb-i Hukuk-ı Sultani hakkında daha geniş bilgiler vermek uygun olacaktır. Cemil Bilsel, 1877 (1294)'den başlayarak 1880 (1297) yılı devlet salnamelerinde "Mekteb-i Sultani derununda müteşekkil olan mekâtib-i âliye-i fenniye yani Darülfünun-ı Sultani memurün ve muallimininin esamisi" veya "Mekteb-i Sultaniye merbut Hukuk Mektebi" başlığı altında okutulan derslerin ve hocaların adlarını kaydetmektedir.

Hukuk Mektebinde dersler Türkçe ve Fransızca okutuluyordu. Maârif-i Umumiye Nizamnamesi buna izin veriyordu. Osman Nuri Ergin öğretim dilinin Türkçe ve Fransızca olmasını en azından tartışmalı bir ifadeyle "Bu devirlerde Türkçe yazılmış ve basılmış kitaplar olmadığı için '*kaffe-i ulüm ve fünunun lisan-ı resmimizde tedaris olunmak üzere muktedir*' muallimler ve müstevfâ [yeterli ve dolgun olan] kitaplar husule gelinceye kadar Darülfünun-ı cedide talim ve taallümünün hem Türkçe, hem Fransızca cereyan etmesi kabul edilmişti."<sup>9</sup> diye açıklamaktadır.

Osman Nuri Ergin, Mekteb-i Hukuk-ı Sultanide 1297 (1881) İstanbullu Röpen Ohannes Karakaşyan adlı birisinin Fransızca adı "Du commodat ou pret a usage" olan, 44 sayfadan müteşekkil âriyet konulu doktora tezini Türkçe ve Fransızca olarak müdafaa ettiğini bildiriyor. Ergin, "Fransızca müdafaasında Hukuk Fakültesi reisi *doyen* D'Hollys ismine de tesadüf olunur. Bunun devlet *salnamesinde* olmayışına göre mektepte böyle anılmadan ileri geldiği kabul olunabilir. Nitekim mektep müdürü İsmail Bey de rektör olarak anılmıştır."<sup>10</sup> diye ilave bilgiler vermiştir. 1881 tarihini taşıyan bu doktora tezinin müdafaa-

<sup>8</sup> Bu mektebi Cemil Bilsel "Üçüncü Hukuk Mektebi" diye vasıflandırmakta ve hakkında şunları söylemektedir: "Fakültemizin asıl başlangıcı olan Hukuk Mektebi, Adliye Nezareti bahçesinde yaptırılan binada 17 Haziran 1880 Perşembe günü açılmıştır. Açılışından iki yıl önce yapılan 35 maddelik nizamnamesinin birinci maddesinde ne için kurulduğu şöyle yazılmıştır: Müfettiş Paşa Bağdat, Suriye ve Kosva vilayetlerinde de birer hukuk mektebi açılmasını padişaha arzettiğinden vükela meclisinde iş görüşülmüş (1297 muharremi yani Aralık 1789-Ocak 1880) ve Maârifle de muhabere olunarak, vilayetlerde talebe ve hoca bulunması güç olduğundan, bunun ileriye bırakılması, İstanbul'daki hukuk mektebinin genişletilmesi ve bir an evvel açılması, derslerin Avrupa hukuk derslerine tevfiik edilmesi [uygunlaştırılması] hususlarının Adliyeye bildirilmesi kararlaştırılmış ve irade bu yolda çıkmıştır.". Bilsel, s. 61-63.

<sup>9</sup> Osman Nuri Ergin, **Türkiye Maârif Tarihi**, İstanbul 1939, c. II, s. 584.

<sup>10</sup> Cemil Bilsel, s. 23. Bilsel aynı yerde şöyle yazar: "Galatasaray'daki yüksek dersler 1880'den sonraki *salnamelerde* yer almamışsa da yukarıda bahsettiğimiz tezin müdafası 1881'de yapıldığına göre bu tarihe kadar devam ettiği şüphesizdir. Hatta **Tarihçe-i Teşkilatta** 1881'de altı kişinin mezun olduğu yazılıdır. Bunlar üçüncü mezun olduklarına göre üç defa mezun verdiği anlaşılıyor." **Tarihçe-i Teşkilat** ile kast edilen yukarıda 6. dipnotunda geçen Mahmud Cevad'ın eseridir.

sında kimlerin bulunduğunu da müellif tezin ilk sayfasındaki nottan aktararak bu tezin Fransızca bir nüshasının İnkılap Müzesi Kütüphanesinde mevcut olduğunu belirtmiştir<sup>11</sup>. Mezkur tezin Türkçe nüshası Mehmet Akman tarafından yayınlanmıştır. Türkçe nüshasının adı, bazı yayınlarda yazıldığı gibi “ödünç” olmayıp “Mecelle Madde 804-832 Ariyetin Milel-i Muhtelifle ile Tatbiki” idi ve altında “doktora risalesi” kaydını taşımakta ve yine “gurre-i Ramazan 1298 [28 Temmuz 1881] tarihinde takdim ve tavzih olunmuştur” denilmektedir<sup>12</sup>.

### I. Modern anlamdaki ilk hukuk okulu: Mekteb-i Hukuk-ı Sultani

Mekteb-i Hukuk-ı Sultani için Osman Nuri Ergin “Frenklerin kurup idare ettikleri ilk İstanbul Hukuk Fakültesi”<sup>13</sup> tanımlamasını yapmıştır. Cemil Bilsel, “İkinci Hukuk Mektebi” diye tavsif ettiği Mekteb-i Hukuk-ı Sultani’nin belirtici vasfının Garba daha hızlı yönelişli ve içinde açıldığı muhit ve hocalar sebebiyle Batı fakültelerine benzeme yolunda olmak olduğunu vurgular<sup>14</sup>. Ekmeleddin İhsanoğlu da bu mektep de içinde olmak üzere Dârülfünûn-ı Sultani’yi, “Osmanlı yüksek öğretim sisteminin veya politikasının modernleşme yönünde önemli bir merhalesini oluşturmuştur” diye tanımlamıştır<sup>15</sup>. Gülnihal Bozkurt ise “1874 yılında Mekteb-i Sultani adıyla, bu defa üç şubeli olarak açılan Darülfünûn içindeki Mekteb-i Hukuk-ı Sultani, modern anlamdaki ilk hukuk okulu idi”<sup>16</sup>, hükmünü vermiştir<sup>17</sup>. M. Tevfik Özcan “İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumsallaşmasının Tarihçesi”, adlı makalesinde “bu okul, modern anlamda teşkilatlanmış ve mezun vermiş ilk hukuk fakültesi-

<sup>11</sup> Ergin, c. II, s. 586.

<sup>12</sup> Mehmet Akman, “Türkiye’de Hukuk Alanında Yapılan İlk Doktora Tezi”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, sayı. 1, Yıl 2006 [Bahar], s. 70-71. Akman, Ergin’in gösterdiği yer olan İnkılap Müzesi Kütüphanesi yani bugünkü haliyle Taksim Atatürk Kitaplığında söz konusu tezin Fransızca nüshasını aramasına rağmen bulamadığını kaydetmektedir. Akman tez yazarı Karakaşyan hakkında da malumat (s. 70) vermektedir.

<sup>13</sup> Ergin, c. II, s. 586’dan devam eden 1 numaralı dipnotta (587. sayfaya taşmıştır ve alıntı 587. sayfadandır.)

<sup>14</sup> Bilsel, s. 57-60.

<sup>15</sup> İhsanoğlu, a.g.m., s. 229.

<sup>16</sup> Gülnihal Bozkurt, “Türkiye’de Hukuk Öğretiminin Tarihçesi”, **Hukuk Öğretimi Sempozyumu 13-14 Mayıs 1993**, ed. A. Güriz, Ankara 1993, s. 55.

<sup>17</sup> “Maârif Nazırı ve *Maârif-i Umumiye Nizamnamesinin* naşiri olan Safvet Paşa 1286 (1870)de açtığı Darülfünûn’un iki sene geçmeden softaların curnalı üzerine kapandığını görünce, aynı müesseseyi onların bulunduğu yerden uzak bir muhitte, Galatasaray’da, hıristiyan bir müdürün ve çoğu hıristiyan ve Avrupalı muallimlerin eliyle açmak teşebbüsünde bulundu ve Galatasaray Lisesi, Gülhane kışlasında iken lise müdürü Sava Efendi’yi (Paşa) bu işe memur etti. Sava Efendi; yeni Darülfünûn’u tamamiyle Avrupalı tarzda kuracaktı ve kısmen de öyle yaptı.”, Ergin, c. II, s. 581. Bu görüş doğru olmasa gerektir, çünkü bu anda Mekteb-i Sultani, Gülhane’de faaliyetini sürdürüyordu. Nitekim Yörük’e (s. 23-24) göre, “Hukuk Mektebi’nin Mekteb-i Sultani bünyesinde açılmasının temel sebebi Mekteb-i Sultani’nin altyapısından (öğrenci ve muallim potansiyeli, ek masraf getirmeme) faydalanma düşüncesiydi.”

dir”<sup>18</sup>, tespitini yapmıştır. Ali Adem Yörük de anılan yüksek lisans tezinde onun “gerçek anlamıyla bir hukuk mektebi olarak görüldüğünü yazmaktadır”<sup>19</sup>.

Hukuk mektebinin açıldığı ilk öğretim yılında (1874-1875) 2 hocanın ders verdiği bilinmektedir. Kaç öğrencinin kaydını yaptırdığı malum olmamakla birlikte, yıl sonunda 21 öğrenci sınavlara girmiştir. *Mecelle* dersinden 2 öğrenci mükâfat ve 4 öğrenci zikr-i cemile, *Hukuk-ı milel* dersinden de 2 öğrenci mükâfat ve 3 öğrenci zikr-i cemile layık görülmüştür. *Mecelle* dersinden ödüle layık görülen öğrenciler şunlardı: Osman Halim Efendi, Agop Nazlıyan Efendi, Mehmed Refik Efendi, Mehmed Efendi, Mehmed Sadık Efendi, Agopyan Efendi, *Hukuk-ı milel* [Uluslar arası hukuk] dersinden ödüle layık görülenler ise Jan Yuanidis Efendi, Yusuf Tefvik Bey, Sadık Bey, Mehmed Efendi, Serkiz Düz idiler. Bu adlardan bir-ikisi her iki dersten de ödüle erişmiş görünüyorlar. İkinci öğretim yılında (1875-1876) ders ve muallim sayısı 5’e ve üçüncü öğretim yılında da (1876-77) 7’ye yükselmiştir<sup>20</sup>.

## II. Mekteb-i Hukuk-ı Sultani’nin Mezunları

1874-75 öğretim yılında eğitime başlayan Mekteb-i Hukuk-ı Sultani, 4. öğretim yılının ardından ilk mezunlarını 1877-78 öğretim yılında vermesi beklenirdi. Ancak 1877-78 öğretim yılında eğitime ara verildiğinden anılan tarihte mezun verilememiştir. Öğretime 28 Ekim 1878’de<sup>21</sup> yeniden başlanmıştır. Ancak bu öğretim yılı sonunda da (1878-79) mezun verildiğine dair şimdilik açık bir bilgi yoktur. Biraz aşağıda aynen iktibas ettiğimiz Mahmud Cevad’ın “*iki seneden beri malumatlı zevat yetiştirmeğe başladığı gibi*” ifadesinden 1878-79 öğretim yılında ilk mezunlarını verdiği istidlal edilebilir. Lakin hakikaten bu öğretim yılında mezun verilmiş miydi; verilmişse mezunlar kimlerdi ve sayıları kaç kişi idi sualları halihazırda cevabını aramaktadır. Bu soruları kısmen cevaplamak üzere şunu ekleyelim ki, Mahmud Cevad’ın 2 devre mezunlarından ilk devredekilerin isimlerini anmasına, ikincidekilerin 6 kişi olduklarını ve içlerinde hiçbir müslümanın bulunmadığını kaydetmesine rağmen, Ali Adem Yörük’ün bu iki listede olmayan ve Manyasizade Refik Bey (1854-1909)’in diploma aldığına ilişkin kesin kayıt olmamakla birlikte 3 müslüman mezunun daha adını çekmesi, yukarıdaki yorumumuzu güçlendirmekte ve Mekteb-i Hukuk-ı Sultani’nin 3 devre mezun vermiş olduğunu göstermektedir. Cemil Bilsel de bu kanattadır<sup>22</sup>.

97 Zilkadesinde (1880 senesi Ekim ayında) girdikleri imtihanı veren ve isimlerine bakılırsa biri müslüman, biri Rum ve beşi Ermeni toplam yedi talebenin Hukuk Mektebi’nden mezun oldukları kaydı vardır. Bunlar Sadık Bey,

<sup>18</sup> Özcan, s. 117. Aynı görüşte Akman, 69.

<sup>19</sup> Yörük, s. 158.

<sup>20</sup> İhsanoğlu, a.g.m., s. 211-212. İhsanoğlu’nun Serkizdoz diye yazdığı isim (s. 212?) sonradan Şura-yı Devlette vazifelendirilen, ünlü Düz ailesinin bir ferdi olan Serkiz Düz idi. Bkz. [www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/iliskiler/adalet.html](http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/iliskiler/adalet.html) 13.3.2011’de girildi.

<sup>21</sup> İhsanoğlu, a.g.m., s. 214’de “16 Ekim [1878] pazartesi günü sabahleyin derslere başlanacağından” demektese de bu yanlışlık 16 teşrinievvel 1294 tarihinin miladi takvime eksik çevrilmesinden kaynaklanmıştır.

<sup>22</sup> Bkz. yukarıdaki 10. dipnotu.

Hırsto Foridi, Torozyan, Uncuyan, Zoryan, Bezzazyan ve Bülbülyan efendiler<sup>23</sup> idi. Bu sıralananlar ikinci dönem (1879-1880) mezunları olmalılar. Bunlardan Markar Uncuyan ve 1850 doğumlu olan Ohannes Torosyan (Torozyan)'ın adliye memuriyetine girdiğini biliyoruz<sup>24</sup>.

Burada adları verilenler dışında Mekteb-i Hukuk-ı Sultani mezunları arasında bulunan bazılarını, yukarıda değindiğimiz üzere, Yörük belirlemiştir. Onun bildirdiğine göre, Artin ve Vartan adlı iki Ermeni ile, Mehmed Celaleddin Bey, Encümen-i Daniş azasından Ünsi Efendi'nin oğlu Osman Halim Bey (d. 1853) ve kesin olmamakla beraber Manyasizade Refik Bey (1854-1909) de bu ilk hukuk mektebinin mezunları arasındaydı. (Manyasizade Refik Bey ile Osman Halim Bey, söz konusu mektebin birinci devre mezunlarındandı, diye düşünebiliriz. Çünkü, bu iki öğrenci ilk öğretim yılı sonunda ödül alanlar arasındaydı. Gerçi Manyasizade Refik Bey (1854-1909) ile ödüllü öğrenci Mehmed Refik Efendi'nin aynı şahıs olup olmadığı kesin olarak belli değildir. Muhtemelen bu ilk eğitim yılı sonunda ödül alanların hepsi okulun ilk mezunları arasındaydılar.) Rumlardan ise Yorgaki Melahrino, Rum Patrikhanesi kapı kethüdası İstavraki Efendi'nin oğlu Yanko Efendi ve 1880 yılı mezunları içinde olan meşhur Yanko Vitinos da vardı<sup>25</sup>.

Mahmud Cevad, "Hariciye nazırı-i esbak Sava Paşa'nın ilm-i hukukun cihet-i nazariyesini ikmal için Mekteb-i Sultani nezdindeki Hukuk Mektebine devama başladığı ve Belçika Sefareti baş tercümanı Mösyö Kalinos'un dahi mekteb-i mezkur müdâvimini meyanmda olduğunu" kaydediyor<sup>26</sup>. Demek ki, Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin "öğrencileri" arasında okulun müdürü Sava Paşa ve Belçika sefareti baş tercümanı da vardı. Bu husus, bu ilk modern hukuk mektebinde eğitimin üstün niteliğine dair ayrıca önemli bir işarettir.

Mahmud Cevad; *"Galata Sarayında -Mekteb-i Sultani derununda- küsâd olunan Mekteb-i Hukuk iki seneden beri malumatlı zevat yetiştirmeğe başladığı gibi bu sene [98] de icra kılman son imtihanlarında ehliyet ve liyakat göstermelerine mebni altı şakird ilm-i hukukta mezuniyet -yani lisanskiye anderva- rütbesini ihraz eylemişlerdir. Mektepten mezun olan bu altı şakirdin hiçbirisi İslamdan olmaması sayan-ı teessüftür.*

<sup>23</sup> Mahmud Cevad, s. 202. Bu isimlerin bir kısmı İhsanoğlu'nun makalesinde (a.g.m., s. 215) ve Vahdettin Engin'in yazısında ("Mekteb-i Sultani Bünyesinde Darülfünun-ı Sultani'nin (Galatasaray Üniversitesi) Kurulması", [agsfrance.free.fr/pdf/darulfununusult/](http://agsfrance.free.fr/pdf/darulfununusult/) 13.03.2011'de girildi) hatalı zikredilmiştir.

İhsanoğlu, **Darülfünun, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı**, IRCICA, 2010, İstanbul, c. 1, s. 152, n. 41'de "Hukuk Mektebinin ilk mezunları hakkında elimizde net bilgiler bulunmamaktadır. 1874-75 ders senesinde eğitime başlayan Hukuk Mektebinin, eğitime bir sene ara verdikten sonra, ilk mezunlarını 1879 senesinde vermiş olması gerekmektedir. Ancak bu konudaki ilk bilgiye Mahmud Cevad'ın 1297 [1880] senesi malumatı içerisinde rastlanmaktadır. Galatasaray Mekteb-i Sultanisi hakkındaki eserlerde de Hukuk Mektebi'nin mezunları hakkında bilgi bulunmamıştır." demektedir. Ancak müellif Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin 6 yıl devam ettiği ve 2 kez mezun verdiği kanaatindedir. bkz. İhsanoğlu, a.g.m., s. 231.

<sup>24</sup> Yörük, s. 158, n. 656 ve 657.

<sup>25</sup> Yörük, s. 158-159 ve oradaki dipnotları.

<sup>26</sup> Mahmud Cevad, s. 202-203.

*Bu sene -98- Mekteb-i Sultanideki Hukuk Mektebi'nden çıkan şâkirdândan adliye memuriyetinde istihdam arzusunda bulunanlar ilm-i hukukun cihet-i amelîyelerini dahi öğrenmek üzere mülâzemeten [staj görmek üzere] mahkemelere tayin olunmuştur.*<sup>27</sup>” diye yorumlarını ve bazı bilgileri ilave etmeği gerekli görmüştür.

Mahmud Cevad'ın 98 yılı öğrencilerinden lisans diplomasıyla mezun olduğunu bildirdiği 6 kişi 1880-81 yılı öğretim yılının ve bu mektebin “son” mezunları olmalı diye düşünmekteyiz. Bunlara bir de doktora diplomasıyla mezun olan ilk hukuk doktoru Rupen Ohannes Karakaşyan'ı ilave edebiliriz.

İhsanoğlu, “Bu tarihten sonra Darülfünun-ı Sultani veya Mekteb-i Sultaniye bağlı yüksek mektepler hakkında bilgi bulunamadığından, Mekteb-i Sultaniye mülhak (yani Darülfünun adı altında) Hukuk Mektebi'nin faaliyetlerinin sona erdiğini söyleyebiliriz. Bundan sonra adli makamların personel ihtiyacı, 1880 yılında Dersaadet'te idari ve tedris yönünden Adliye Nezaretine bağlı olarak açılan Mekteb-i Hukuk-ı Şahane tarafından karşılanmaya çalışılmıştır<sup>28</sup>, demektedir.

### III. Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin Akıbeti

Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin kapatılıp kapatılmadığı tartışmalı bir mesele olarak kalmıştır. Bu hususta yazan müelliflerin bir kısmı kapatıldığını (veya lağv edildiğini) söylerken, bir kısmı da öğretime ara verdiğinden (*tatil*) söz etmektedir. Öte yandan, Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin 12 Nisan 1877'de öğretime ara verdiği bilinmektedir; burada “kapatılma” ile kast ettiğimiz, hemen aşağıda değineceğimiz bu “ara verme” değil, 17 Haziran 1880'de öğretime başlayan Adliye Nezareti bahçesindeki mektepten sonra Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin akıbetidir. Merak ettiğimiz Mekteb-i Hukuk-ı Sultani 1881 yılında “kapatılmış” mıdır, yoksa yeni açılan Mekteb-i Hukuk ile birleştirilmiş midir meselesidir.

#### 1. Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin eğitimine ara vermesi

Osman Nuri Ergin, bu yeni Darülfünun bir müddet sonra “tatile uğramış” olacağından, çünkü 1295/1878'de bazı şubelerinin tekrar açılması lüzumuna dair tebliğlere rast gelindiğinden söz eder<sup>29</sup>. Burada kapatma değil, evvelce de değindiğimiz gibi, 93 Harbi sebebiyle yahut şu veya bu sebeple geçici bir süre öğretime ara vermeden söz etmek daha doğrudur<sup>30</sup>. Nitekim 12 Ekim 1878 tarihinde (15 Şevval 1295/30 Eylül 1294) “Mekteb-i Sultani derununda bulunan Hukuk Mektebinin bu defa yeniden küşâdı”ndan söz edilerek eski

<sup>27</sup> Mahmud Cevad, s. 205.

<sup>28</sup> İhsanoğlu, **Darülfünun, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı**, IRCICA, 2010, İstanbul, c. 1, s. 153

<sup>29</sup> Ergin, c. II, s. 585. Öğretimin tatil edilip sonra yeniden başladığı Mahmud Cevad'ın eserine (s. 200) şöyle yansımıştır: “7 Şevval 1297 [12 Eylül 1880]'de Münif Paşa Maârif Nezaretinden ayrılmış ve yerine Evkaf Nazırı bulunan Kamil Paşa Maârif-i Umumiye nazırı olmuştur. Münif Paşa'nın zaman-ı nezaretinde “Mekteb-i Sultani derununda mukaddemâ küşâd edilip de bilahare tatil edilmiş olan Mekteb-i Hukuk'da yeniden tedrisata başlanılmış (...)”.

<sup>30</sup> İhsanoğlu'na göre, “ara verme”de 93 Harbinin başlaması, Meclis-i Mebusan'ın tatil edilmesi ve Sultan II. Abdülhamid'in ‘mîl-i saire’ hakkında ihtiyatkâr bir tavır alması gibi etkenlerin yanı sıra Mekteb-i Sultani müdürlüğüne getirilen Ali Suavi'nin Padişaha sunduğu arızanın da tesiri olabileceğini yorum olarak ileri sürer. Yazar mektepteki gayrimüslim öğrencilerin çokluğunu da dikkat çekmektedir. Bkz İhsanoğlu, a.g.m., s. 207-209 ve 231.

öğrencilere ve yeniden kayıt yaptıracaklara bir çağrıda bulunulmuştur<sup>31</sup>. Ergin'e göre Hukuk Mektebinin tekrar açılmasında programında biraz değişiklik yapılarak *Mecelle* dersi ilave olunmuştur<sup>32</sup>. Ergin'in görüşüne göre, bu Hukuk Mektebi 1297 yani 1881 yılına dek "devam etmiş olacak ki", yukarıda bahsettiğimiz gibi, "elde o tarihte müdafaa edilmiş bir [doktora] tezi vardır<sup>33</sup>."

## 2. Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin "kapatılması"

"Türkiye'de Hukuk Öğretiminin Tarihçesi" adlı bildirisinde (1993) Gülnihal Bozkurt, "1878'de Mekteb-i Hukuk-ı Sultani kapatılarak Adliye Nezaretinin bahçesinde Mekteb-i Hukuk adıyla, üç yıl eğitim veren bir okul açıldı<sup>34</sup>." demektedir. M. Tevfik Özcan "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumsallaşmasının Tarihçesi", (2003) adlı makalesinde "Darülfünun-ı Sultaninin [ve dolayısıyla Mekteb-i Hukuk-ı Sultaninin] lağvedilip yeniden Mekteb-i Hukuk kurulmasında"n bahsetmektedir<sup>35</sup>. "Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)" (2008) adıyla bir yüksek lisans tezi yazan Ali Adem Yörük, "Sava Paşa'nın bütün gayretlerine rağmen Darülfünun-ı Şahane, 12 Nisan 1877 tarihinde lağv edildi." demektedir; bunu Osmanlı-Rus savaşının getirdiği iktisadi sıkıntılarla izah etmektedir. Ona göre büyük beklentiler ve kamuoyu ilgisiyle açılan Hukuk Mektebinin daha mezun vermeden kapatılması üzerine konu, Meclis-i Mebusan'a da intikal etmiştir. Sulidi Efendi mektebin tasarruf gayesiyle kapatılmasına itiraz etmişti<sup>36</sup>.

<sup>31</sup> Ergin, c. II, s. 585. Müellif "Bu ılanda saatin o zamanda bile alafranga olarak gösterilmiş olması Galatasaray'daki Hukuk Mektebi'nin velev ki zayıf bir ihtimal da olsa bir Garp müessesesi şeklinde idare edildiğine delalet etmez mi?" gibi istifhamlı bir değerlendirmede bulunmaktadır. Aynı "tatil" Turuk ve Maâbir Mektebi için de bahis konusudur ve onun için de 14 Kasım 1878'de (19 Zilkade 1295/2 Teşrinisani 1294) bir ılanda bulunulmuştur. Bkz. Ergin, c. II, s. 588. Demek ki "tatil" yalnızca Hukuk Mektebi için varid değildi. Ancak "Edebiyat Fakültesi hakkında bu sırada bir ilan görülmesine bakılırsa ya o sırada hâlâ tedrisata devam etmekte idi yahut tekrar açılmasına lüzum görülmemiştir diye hükmedebiliriz.", Ergin, c. II, s. 589.

<sup>32</sup> Ergin, c. II, s. 585.

<sup>33</sup> Ergin, c. II, s. 586. "Bununla beraber bu programlar ve bu talebesizlik karşısında bu fakültelerin tedrisata uzun müddet devam edemeyeceği kestirilebilir. Nitekim *Vakit* gazetesinde Maârif Nazırı Münif Efendi'nin emriyle Galatasaray'daki Hukuk Mektebi ile Turuk ve Maâbir Mektebinin lağvedildiği ve buna sebep ise tenkihât [giderleri azaltma] olduğu "Monitör dö Kommers" gazetesinde yazılıdır tarzında bir fıkra çıkması üzerine Maârif Nezareti bu haberi şu ibarelerle tekzip etmiştir: 19 Zilkade 1296 (4 Kasım 1879) tarihiyle gazetinizde *Monitör dö Kommers* gazetesinden naklen Mekteb-i Sultani dâhilinde bulunan Hukuk ve, Turuk ve Maâbir mekteplerinin lağvedildiği yazılmıştır. Muahharan icra olunan tenkihât dolayısıyla mezkur mektepler hakkında bazı müşkülât tekevvün etmişse de saye-i ... de bekaları çaresi bulunarak kemâ kân ibka kılınmıştır. Fakat mühendis-i mülkiye mektebinin ikinci ve üçüncü sınıflarında şâkird bulunmaması hasebiyle yalnız bu mektebin işbu sınıfları lağvedilerek yalnız birinci sınıfı bırakılmış ve bi-mennihi teala ileride bunun hal-i sâbıkına iadesi mümkün olacağını memul bulunmuştur. Tashiî ve ilan olunması mütemnandır, bk. Ergin, c. II, s. 589-592.

<sup>34</sup> Bozkurt, s. 60.

<sup>35</sup> Özcan, s. 116.

<sup>36</sup> Yörük, s. 27. Yazar aynı yerde (81. dipnotu) "Mekteb-i Sultani müdürü Ali Suavi, gazeteler kanalıyla Hukuk Mektebi'nin kapatıldığını inkâr etmiştir (*Meclis-i Mebusan Zabıtları*, haz. Hakkı Tarık Us, İstanbul 1939, I, 392-93; 30 Haziran 1877/18 Haziran

Öğrencilerin isteği üzerine Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin, 1878 yılının başında yeniden açılması için gerekli hazırlıklar yapıldı. 28 Ekim 1878 pazar-tesi günü başlayacak öğretim yılı için kayıt işleri görüldü<sup>37</sup>.

“Ara verme”nin ardından, bu modern “hukuk fakültesi”nde eğitim yeni-den başlamış ama sıkıntılar sürmüştü. 1879-80 öğretim yılında Maârif Neza-reti, Mekteb-i Hukuk-ı Sultani muallimlerinden ücretsiz ders vermelerini rica etti. Ücretsiz ders vermeye hocalar pek gönüllü olmadıysa da Mart aya kadar ders vermeyi kabul ettiler. Mekteb-i Hukuk-ı Sultani bundan sonraki öğre-tim döneminde Adliye Nezareti bünyesinde kurulan Mekteb-i Hukuk'un yanı sıra bir süre daha öğretime devam etti ve aşağıda daha geniş olarak ele alın-cağı üzere 1881 yılında “lağv edilerek” öğrencileri Mekteb-i Hukuk'a aktarıldı<sup>38</sup>.

1293, **Vakit**, nu. 601'den aktaran Midhat Cemal Kuntay, *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*, İstan-bul 1946, s. 106), diye sonraki gelişmeyi yorumlamıştır.

<sup>37</sup> Yörük, s. 28. Bu bilgilerin ışığında Enver Ziya Karal'ın müteakip görüşlerinin gerçeği yansıtmadığı ve dedikodudan ibaret olduğu düşünülebilir: “1877'de bu iki mektep, sözde tasarruf maksadıyla kapatılmıştır. Mebuslar Meclisinde ve yabancı matbuatta çıkan tenkitler üzerine Maârif Nezareti, bir yıl sonra bir tebliğ yayımlayarak söz konusu okulların bu sefer de talebesizlik yüzünden kapanmış olduğunu, fakat tekrar faaliyete geçirilme imkânlarının araştırılmakta olduğunu belirtmiştir. Gerçek olan cihet şudur ki, medrese uleması, hukuk mektebinde Roma Hukukunun okutulmasına düşman ol-duğu gibi, Turuk ve Maâbir mektebinde fizik okutulmasına da taraftar değildi. Nitekim ulemadan Ali Haydari Efendi bir gün Said Paşa'ya gelmiş, Hukuk Mektebinde Roma Hukuku okutulduğundan haberdar olup olmadığını sorarak haberdar değil ise bu işi tahkik edip bu dersi men etmesini istemiştir. Söz konusu iki mektep, bir müddet daha Galatasaray'ın koltuğunda barındıktan sonra bu müesseseden ayrılıp müstakil hale getirilmişlerdir.”, bkz. Karal, **Osmanlı Tarihi**, TTK, Ankara 1962, c. VIII, s. 393. Karal'ın bu ve izleyen sayfadaki Darülfünun'un yeni açılan şubelerine devam edecek öğrencilerin belli bir yaş aralığında olmasını aramayı, okullara kabul edilecek öğrenci sayısını olarak algılaması ve buna dayalı görüşleri de hatalı ve indirdir.

Ayrıca Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi 1, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 141'de “Hukuk Mektebi'nin Tatil Olması” ara başlığı altında şu malumatı vermektedir: “Hukuk Mektebi ile Turuk ve Maâbir Mektebindeki derslere 1877-1878 öğretim yılında ara verilmiş ve bir yıl sonra 15 Şevval 1295 [12 Ekim 1878]'de gazetelere verilen bir ilanla “Mekteb-i Sultani derun-da bulunan Hukuk Mektebi'nin bu defa yeniden küşâdına Nezaret-i Celile-i Maâ-rifçe karar verilerek” derslere 16 Teşrinievvel 1294 [28 Ekim 1878] pazartesi günü sa-bahı başlanacağı, “bundan evvel mektebe devam etmiş olan şâkirdân ile müceddeden devam etmek arzusunda olup” ellerinde uygun diploması olanların doğrudan mektep kalemine başvurarak kayıtlarını yaptırmaları, diploması olmayanların da sınavla alın-cakları belirtilmişti.

Dolayısıyla Emre Dölen'in, Ergin'e dayanarak yaptığı şu yorum da tartışmalı hale gel-mektedir: “Bu açıklama bu okulların Mekteb-i Sultani içinde adeta gizli olarak kurul-muş olmasının ve ancak bir yıl sonra Sava Paşa tarafından varlıklarının “ilan” edilme-sinin de nedenini de ortaya koymaktadır.” bkz. Emre Dölen, s. 158. Fikrimizde bu mektebin gizlice kurulmuş olması düşüncesi yanlış bir yorumun ürünüdür. Mektebin gizlice açılacağı, birçok hoca ve öğrencinin gizlice öğretim faaliyeti yürüteceği kabul edilebilir bir husus değildir.

İhsanoğlu'nun şu sözleri hakikata biraz daha yakın olmalıdır: “Yeni kurulan bu mües-sesenin tanzim edilip, geleceği teminat altına alınmaya kadar halka duyurulmaması için Sava Paşa'dan çok dikkatli olması ve her türlü şaşaaadan kaçınması istenmiştir.”, İhsanoğlu, a.g.m., s. 205 ve ayrıca 206.

Mekteplere karşı bazı tepkiler için ise bkz. Yörük, s. 154 vd.

<sup>38</sup> Yörük, s. 28-29

Okulun yeniden eğitime başladığı 1878-1879 öğretim yılında ders ve muallim sayısı 8, 1880'de 7 ve 1881'de 8 olarak görünmektedir. Ancak 1881 yılı için ders ve muallim adları belli değildir<sup>39</sup>.

### 3. Mekteb-i Hukuk-ı Sultani ile Mekteb-i Hukuk'un Birleştirilmesi

Başvekalet bu iki mektebin birleştirilmesini istedi fakat bu kabul edilmedi. İkinci Abdülhamid öğrencilerin isteği üzerine, 8 Nisan 1296 (20 Nisan 1880)'de Adliye Nezareti bünyesindeki Mekteb-i Hukuk'u himayesine aldı ve mektep Padişah'a izafeten, Mekteb-i Hukuk-ı Şahane diye adlandırıldı. Aynı günlerde Mekteb-i Hukuk-ı Sultani de padişahın himayesine mazhar oldu. İktisadi vaziyetin biraz düzelmesiyle Mekteb-i Hukuk-ı Sultaninin öğretime devam edeceği duyurulmuştu<sup>40</sup>.

Buna rağmen 1881-82 öğretim yılı başında iki hukuk mektebinin tekrar birleştirilmesine teşebbüs edildi. Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin tahsisatıyla birlikte yeni kurulan Mekteb-i Hukuk'a iltihak etmesi teklif edildi. Mekteb-i Hukuk-ı Sultani muallim ve talebesinin yeni mektebe nakletmek isteyip istemedikleri Maârif Nezaretince sorularak 46 öğrencisiyle birlikte, ev ve işyerleri Beyoğlu'nda bulunan Mösyö Jakobo ve Mösyö Naum hariç diğer muallimler ve mektebin tahsisatı Ekim ayından itibaren yeni Mekteb-i Hukuk'a aktarıldı. Nakil münasebetiyle doktora imtihanı verecek olan Rupen Ohannes Karakaşyan'ın ve Ekim ayı başında imtihana girmesi gereken talebelerin imtihanı 30 Eylül 1881'de yapılması karar altına alındı<sup>41</sup>.

Cevdet Paşa, aşağıda belirtileceği üzere, Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin Adliye Nezareti bahçesinde açılan Hukuk Mektebi'ne "zamm u ilave" edildiğini kaydetmiştir.

Mustafa Kaçar, "Türklerde Bilim" adlı ilk baskısı 2005'te yapılan makalesinde "1881 yılında Hukuk Mektebi ve Turuk u Maâbir Mektebinden biri Adliye Nezaretine, diğeri Nafia Nezaretine bağlanarak faaliyetlerini bu bakanlıklara bağlı müstakil birer 'mekteb-i âli" yani yüksekokul olarak başarıyla devam ettirmişlerdir." diye yazmıştır<sup>42</sup>. Böylece yazar "kapatılma" ve "yeniden hukuk mektebi kurulması" meselesini hiç tartışmadan görüşünü, bizim de burada vurgulamaya çalıştığımız yolda, yani 1874-1875 yılında öğretime başlayan Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin eğitimini kesintisiz sürdürdüğü şeklinde belirtmiştir.

### IV. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi neden 1874 yılında kurulmuş sayılmalıdır?

Bu soruyu olumlu biçimde yanıtlamak için birkaç sebep vardır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1. Osmanlı Devletinde modern hukuk eğitiminin 1874 senesinde Darülfünun-ı Sultani bünyesinde açılan Mekteb-i Hukuk-ı Sultani ile başladığı umumiyetle kabul edilmiştir. Bu mektepte lise sonrası dört yıllık bir yüksek öğrenim öngörülmüştür ve ders programı da buna göre yapılmıştır.

<sup>39</sup> Dölen, s. 141.

<sup>40</sup> Yörük, s. 37, n. 121

<sup>41</sup> Yörük, s. 40-41. Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin bazı talebesinin bu birleştirmeye öğretim usullerinin birdiğeriyle uygunlaştırılmayacağı gerekçesiyle muhalefet ederek padişaha müracaat ettikleri, padişahça hükumete havale edilen isteğin neticeyi değiştirmedigi tespit edilmiştir. Yörük, aynı yer.

<sup>42</sup> Mustafa Kaçar, "Türklerde Bilim", **Türk Tarihi ve Kültürü** içinde, haz. Cemil Öztürk, Pegem Yayıncılık, Ankara 2007, 3. baskı, s. 389.

Mekteb-i Hukuk-ı Sultani için Cemil Bilsel'in aşağıdaki değerlendirmesi isabetlidir: "Bu mektebin belirci vasfı bence Garba daha seri yöneliştir. İçinde açıldığı muhit ve hocalar sebebiyle Batı fakültelerine benzeme yolundadır. (...) Nizamnamesinin, daha sonra açılan hukuk mektebi nizamnamesinden ileri olduğu görülmektedir. Bu nizamname mektebin açılışından iki yıl sonra 1293 yani 1876'da da Cevdet Paşa'nın ikinci nazırlığı sırasında neşredilmiş, fakat daha sonra Cevdet Paşa nutkunda bundan sadece bir sınıf ayrıldı diye bahseylemiştir<sup>43</sup>."

Dikkat edilirse, "Nizamnamesi, daha sonra açılan hukuk mektebi nizamnamesinden ileri" olan bu hukuk mektebinden Cevdet Paşa'nın sadece "bir sınıf ayrıldı" diye söz etmesini Cemil Bilsel not etme gereği hissetmiştir. Bilsel her ne kadar bugünkü fakültemizin temeli diye 1878'de kuruluş iradesi çıkan ve 17 Haziran 1880'de eğitime başlayan hukuk mektebini görse de, bu hususta tereddütler taşıdığını, hem biraz önce andığımız Cevdet Paşa'ya yönelik eleştirisi, hem de "**Fakültemiz Galatasaray'da ve daha evvel adliyede açılan sınıflar hesaba katılmaksızın**, bugünkü bulunduğu yere gelinceye kadar dört defa yer değiştirmiştir", ifadesindeki kaydıyla açıkça ortaya koymuştur<sup>44</sup>.

2. Gelişmelerin içinde bir aktör olarak yer alan devrin önemli devlet adamı Ahmed Cevdet Paşa'ya göre, Mekteb-i Hukuk-ı Sultani, Mekteb-i Hukuk'a "zamm u ilave" edilmiştir<sup>45</sup>. Dolayısıyla bugünkü İstanbul Hukuk Fakültesini 1874'de kurulmuş saymak çok isabetli olacaktır. Bu "zamm u ilave"den önce bir süre iki Mekteb-i Hukuk ayrı ayrı öğretimini sürdürmüşlerdir; ama bu "zamm u ilave" onları 'bir'leştirmiştir.

3. Tanzimat sonrası kurulan bütün müesseseler, bu devrin bir hususiyeti olarak, kısa müddetler içinde pek çok değişiklikler göstermişlerdir. Nizamiye mahkemeleri, Şura-yı Devlet vb. gibi birçok müessesede bu özelliği gözlemledik. Bu sebeple, modern bir hukuk eğitiminde de benzer değişikliklerin müşahede edilmesini normal karşılamak lazımdır. Böyle hallerde temel trendlere bakılarak karar verilmelidir. Bu yaklaşım içinde modern hukuk eğitimi Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'de başladığı kuşkusuzdur.

4. Kurumsal devamlılık gereğince de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin kuruluşunu 1874'den başlatmak gerekir<sup>46</sup>. Nitekim birçok başka kurum da aynı yolu izlemiştir. Mesela Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, kuruluş tarihini 1859'dan başlatmaktadır. Oysa 1859'da kurulan Mülkiye Mektebi İstanbul'da idi ve 2 yıllık ve 9 Nisan 1877'de (25 Rebiyülevvel 1294/29 Mart 1293) 3 yılı idadi (lise) ve 2 yılı yüksek (âli) olmak üzere 5 yıla

<sup>43</sup> Bilsel, s. 57-60.

<sup>44</sup> Bu yerler "**Galatasaray'da ve daha evvel adliyede açılan sınıflar hesaba katılmaksızın**" şunlardı: 1) Ayasofya'da Adliye Nezareti bahçesindeki bina; 2) Cağaloğlu'ndaki Lisan Mektebi binası, 3) Laleli'deki Zeynep Hanım Konağı, 4) Beyazıt'taki Üniversite merkez binası. Birinci Dünya Harbinde bir aralık Union Française'e de naklolundu.", Cemil Bilsel, s. 68.

<sup>45</sup> Yörük, s. 42, n. 145.

<sup>46</sup> Yörük, diplomalı ilk hukukçulardan Sâbit Efendi hakkında "[S]ırasıyla Mahrec-i Aklâm, Kavânin [ve Nizamât] Dershanesi ve Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'ye devam etti; ardından Mekteb-i Hukuk'a girerek iyi dereceyle mezun oldu. Sâbit Efendi'nin bir memur mektebine ve ilk hukuk mekteplerine devam etmiş olması hukuk mektepleri arasındaki sürekliliğe işaret etmektedir.", demektir. Bkz. Yörük, s. 159.

çıkarılmıştı<sup>47</sup>. Mülkiye Mektebi'nin 24 Ağustos 1331/6 Eylül 1915 tarihli bir Kanun-ı Muvakkat ile ilga edilmesine rağmen bu böyledir<sup>48</sup>. Sonradan Dahiliye Nezaretine bağlı olarak 1 Nisan 1334/1 Nisan 1918 tarihli 115 numaralı "Mekteb-i Mülkiyenin Tesisi Hakkında Kanun" ile yeniden kurulmuştur<sup>49</sup>. "Mülkiye Mektebi"nin, yukarıda zikrettiğimiz değişiklikler haricinde, Mülkiye Mektebi'nden Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne, Dahiliye Nezaretinden Milli Eğitim Bakanlığına, İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasına kadar maruz kaldığı muhtelif değişikliklere rağmen, 1859'da kurulmuş olmasının hiç tartışma konusu edilmemesi örnek alınacak bir davranıştır.

Bu sebeple, Mekteb-i Hukuk-ı Sultani'nin Maarif Nezareti, Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'nin Adliye Nezareti bünyesinde olması da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin kuruluşunu 1874'ten başlatmaya mani sayılmamalıdır<sup>50</sup>. Nitekim, Mekteb-i Hukuk-ı Şahane de benzer değişiklikleri yaşamıştır. 1885'te mektebin öğretim süresi dört yıla yükseltilmiştir. Muhtemelen 1888 senesinde Adliye Nezaretinden alınarak Maarif Nezaretine bağlanmıştır<sup>51</sup>.

Marmara Üniversitesi için de benzer bir tarihlendirme yapıldığı görülmektedir. Bugün Marmara Üniversitesi, kuruluşunu Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisinin kuruluş tarihinden başlatmaktadır<sup>52</sup>. Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi de 1890'da kapatılmış, 1894'te açılmıştır. O da zaman zaman farklı nezaretlere bağlı olarak faaliyetini yürütmüştür.

5. 31.05.1933 tarihli ve 2252 sayılı "İstanbul Darülfünununun İlgasına ve Maarif Vekaletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun"un birinci maddesinde "İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilatlarıyla beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülğadır." den-

<sup>47</sup> Mücellitoğlu Ali Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, (1. cilt tarihçe) 1859-1949 M. M. ve S. B. O**, Ankara 1954, s. 35.

<sup>48</sup> Mücellitoğlu, c. I, s. 149-150

<sup>49</sup> Mücellitoğlu, c. I, s. 192.

<sup>50</sup> Dolayısıyla Fakültemizin resmi sitesindeki şu bilgiler tashihe muhtaçtır: "1877'de Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında iyi yargıç yetiştirilmesi için daha iyi bir eğitimin verilmesi ve yeni bir hukuk mektebi kuruluşu tartışıldı. Adı Mekteb-i Hukuk-ı Sultani olan bu okul 1878'de kapatılarak, bunun yerine yeni bir Hukuk Mektebi düşünüldü. 17 Haziran 1880'de(5 Haziran 1926) Adliye Nezareti bahçesinde faaliyet gösterecek Mekteb-i Hukuk öğretime başladı." <http://istanbuluniversitesi.hukukfakultesi.gen.tr/tarihce.asp>, 20.2.2011'de girildi.

<sup>51</sup> Ahmet Bahtiyar Esen, "Hukuk Mektepleri, Hukuk Fakültesi" (İstanbul), **Aylık Ansiklopedi**, c. II, sayı. 2, s. 627.

<sup>52</sup> Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisinin kuruluş tarihi kaynaklarda ayrı ayrı verilmektedir. Marmara Üniversitesi resmi sitesinde bu hususta şu bilgiler vardır: "16.01.1883 tarihinde "Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi" ismi altında Ticaret ve Ziraat Orman ve Maadin Nezareti'ne bağlı olarak Çağaloğlu'nda İstanbul Kız Lisesi'nin arkasındaki bir evde eğitime başlamış olan Marmara Üniversitesi ilk mezunlarını (13 kişi) 1887'de vermiştir. 21 Eylül 1889'da Maarif Nezareti'ne bağlanan okul, 1893 yılında ileride ıslahı ve tekrar açılışı düşünülmek üzere lağvedilmiştir. 15 Ekim 1897 tarihinde yine Maarif Nezareti'ne bağlı olarak yeniden açılmış ve o günden bu güne kesintisiz olarak eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir.", <http://www.marmara.edu.tr/tr/universitemiz/tarihce>, 20.2.2011 tarihinde girildi. Burada verilen bilgilerle Önder Çulhacı, "Bir Emperyal Pedagoji Denemesi Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi", **Rengâhenk**, Yıl: 3, Sayı: 12, Bahar 2010, s. 14-16'da verilen tarihler birbirini tutmamaktadır. Bu durum, kuruluş tarihçelerinin henüz layıkıyla tetkik edilip yazılmamış olduğunun bir göstergesidir.

mekte, aynı Kanunun ikinci maddesinde “Maârif Vekilliği 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul’da İstanbul Üniversitesi’ adı ile yeni bir müessese kurmağa memurdur. (...)” diyerek İstanbul Darülfünununun ilgasıyla, bir gün sonra İstanbul Üniversitesinin kurulmasını gerçekleştirmiştir.

Her ne kadar kanunda **ilga** deniyorsa da, yapılan bir isim değişikliği ve bazı öğretim üyelerinin üniversite dışına çıkarılması biçiminde bir düzenlemedir. Nitekim başından beri ilim kamuoyunca da bu düzenleme, isabetli olarak “1933 Üniversite Reformu” olarak tanımlanıp kavramlaştırılmıştır. Çünkü ilgadan sonra da İstanbul (Darülfünunu) Üniversitesi Hukuk Fakültesi aynı binada, -yeniden atanmayan 14 öğretim üyesi dışında- aynı öğretim üyeleri ve daha sonra Avrupa’dan gelen Alman hocalarla eğitimini sürdürmüştür. Öğrencileri de aynıdır ve herhangi bir kesinti olmadan eğitim ve öğretimini devam ettirerek normal şekilde mezunlarını vermiştir. Bu sebeplerle, İstanbul’da 1933’ten önce ve sonra **iki** ayrı Hukuk Fakültesinden bahsetmek mümkün değildir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni 1933’te kurulmuş kabul ettiğimizde Fakültemizin Türkiye Cumhuriyeti hükümetince 5 Kasım 1925’te Ankara’da açılan Hukuk Mektebi (sonradan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi)ne hem öğretim üyeleriyle, hem de hukuk eğitimi tecrübesiyle sağladığı katkı da anlamsızlaşmaktadır. Bu durumda, Fakültemizin, kurulmasına ve gelişmesine yardımcı bulunduğu bir (Ankara) Hukuk Fakültesinden sonra teşkil edildiği tuhaflığı ortaya çıkacaktır.

6. Burada ileri sürdüğümüz görüşleri yeteri kadar kuvvetli görmeyeceklere İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin bugün sürdürdüğü hukuk eğitiminin *esasının* 1874’de açılan Mekteb-i Hukuk-ı Sultani’ninkiyle aynı olduğunu hatırlatmak isteriz.

Mekteb-i Hukuk-ı Sultani’nin ilk ders yılı 1874-1875 olduğuna göre Fakültemizin kuruluş tarihi olarak 1874 yılının kabul edilmesi uygun olur. Tarihimizde ilk hukuk doktorası şahadetnamesinin de bu mektebin mezunlarından birine tevcih edildiğini burada bir kez daha hatırlamalıyız<sup>53</sup>.

### Netice

Yukarıda açıkladığımız sebepler ve günümüzde çok değer verilen *kurumsal gelenek ve kurumsal devamlılık* ilkeleri dikkate alındığında, Fakültemizin kuruluş tarihini 17 Haziran 1880’den değil, Mekteb-i Hukuk-ı Sultaninin Darülfünun-ı Sultani içinde eğitimine başladığı 1874’ten başlatmanın uygun olduğu kabul edilmelidir.

Mekteb-i Hukuk-ı Sultaninin geleneğinin ve ruhunun İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde saklandığı açıktır.

<sup>53</sup> Bkz. Akman, s. 70.